

DYMLINGEN

ISSN 2003-9204

Nr 4 2022 Årg 35

I detta nr bl a

Smörmland - Världens största smörkniv
Hur Härads hbf växte stort
Skenande elpriser och kalla stugor

Ordförande har ordet

Hej! Den här gången blir det lokalhistoria om Strängnäs jubileumsår 2023. Det börjar med professor Dick Harrisons beskrivning av Strängnäs:

Strängnäs är ett praktexempel på en medeltida stad som växte fram till följd av kombinationen av ett gott kommunikationsläge och den permanenta närvaron av en mäktig institution. Det har spekulerats i att staden ytterst går tillbaka på en förkristen kult-, tings- och marknadsplats, men skriftliga belägg för detta saknas. Strängnäs, såsom vi känner staden idag, är en följd av utvecklingen efter det att kristendomen anlät och den svenska kungamakten organiserats.

Så 2023 blir ett speciellt år med firande av 500-årsjubileet av kungavalet den 6 juni 1523 då Gustav Eriksson Vasa i Strängnäs valdes till Sveriges konung.

LENA STENSGÅRD,
ORDFÖRANDE OCH
STRÄNGNÄSBO

Läs mer om
Civilförsvaret på:
<https://civil.se/>

För att knyta an till ordförandes budskap i Dymlingen nr 3 tipsar vi om inspirationsdagen på Säfstaholms slott den 4 februari. Läs sista sidan och känns inspirationen komma flödande!

Bilden av domkyrkan är tagen i ortgården.

Firandet börjar redan 1 januari i Stalharholmen för att sedan fortsätta vidare till övriga orter med avslut till nyår 2023/24.

Kungen och drottningen kommer! Det blir Vasalopp, löpning med kungen som starter, och mycket mera. Kanske blir det en Gustav Vasavandring i regi med guideföreningen. Så kryssa för i almanackan! Den 6 juni kl 10.00 i Domkyrkan då vår biskop Johan Dalman talar följd av Dick Harrison. Nationaldagsfirandet blir vid Västerviken och i centrala Strängnäs.

Så till oron i världen! Tveka inte att kontakta Civilförsvaret som gratis informerar om vad vi behöver och kan göra för att minska vår oro om tex elen eller vattnet försvinner. Hör med dem om de kan komma till er förening. Det kan vara ett sätt att locka nya deltagare till era träffar. Och be medlemmarna ta med vänner och bekanta!

Innehåll

Smörmland - Världens största smörkniv	3
Vi lyckades få vår förening att växa mycket	4
Sörmlandskampen	5
Nya Sörmlandsgårdens vänner	6
Södermanlands soldatregister	7
Oj, va' mycke' grejer!	8
Skenande elpriser	10
Ny kontaktperson för Hembygdsförsäkringen	11
Föreningsfyringring	12
Mungigor i museisamlingarna	13
Ellsons rebusar	14
Hembygd.se – vårt fönster mot världen	14
På mitt sätt sett	15
En hållbar framtid	16

DYMLINGEN NR 4 2022 Årgång 35

Södermanlands hembygdsförbund

Redaktör Jennie Fornedal
Ansvarig utgivare Sigyn Björk

Manusstopp till nr 1/2023, den 1 februari 2023.

Bilden på framsidan är från arbetet med Smörmland. Tommy och Bengt har hjälp av praon Hannes Ekdahl Forsell. Foto: Lindring

Upplaga 1300 ex
Linderoths Tryckeri, Vingåker,
december 2022
ISSN 2003-9204

Dymlingen distribueras till prenumeranter och styrelseledamöter i hembygdsföreningarna i Södermanlands län samt till anslutna föreningar i grannlän.

Vill du prenumerera?

Sätt in 150 kronor på bankgiro 619-1928. Uppge "Dymlingen 2023" samt ditt namn och adress eller kontakta kansliet.

Smörmland - Världens största smörkniv

Den 30 maj 2022 fälldes den asp, på gränsen mellan Nyköping och Björnlunda, som enligt plan skulle utgöra materialet för *Världens största smörkniv*.

Gällande rekord innehas av slöjdläraren Claes Blixt i Västergötland. Hans smörkniv är 2,5 meter lång och väger 28 kilo, i vit bok med handtag av ek. Vår kniv är ungefär fyra meter lång och i ett stycke, helt i asp. Den torkar fortfarande så dess vikt återkommer vi med.

Detta äventyr har vi gett oss in på tillsammans med Sörmlands museum. När vi började vintern 2019/2020 och hittade aspen hemma hos Dan Enarsson var det idékläckaren Helena Åberg som var hemslöjdskonsulent. När det nu brakade loss är det Niklas Eriksson som övertagit den rollen.

Det visade sig att aspen var av en vresig typ och klyvningsarbetet, som

skulle ta ett par timmar, tog en hel dag. Hur klyvningen gick till kan ni se på vår YouTube-kanal. Där finns fler filmer från arbetet med kniven. Den blev alltså inte klar den 4 juni som planerat.

Sommar blev till höst

Under hösten har vi med jämna mellanrum träffats i träslojdsalen på Sörmlands museum för att jobba vidare. Även om vi bjudit in till deltagande är det främst samma gäng som samlats varje gång. Förutom Niklas är det Dan Enarsson, Bengt Elmwall och Tommy Lundström som svingat bilor och yxor, använt skrapor och hyvlar och karvat med stämjärn och knivar. Även Solveig Elmwall och Rose-Marie Lundkvist har varit regelbundna deltagare. Vi har kombinerat arbetet med Kulturkvällar, höstlovsaktiviteter och andra tillfällen då allmänheten skulle kunna dyka upp

och ett skapligt gäng barn har hörts deklarerat: Jag har hjälpt till!

Det är inte bara hembygdskonsulenten som utvecklat sina färdigheter med skarpa verktyg denna höst.

Nu har kniven fått sin form och namnet *Smörmland*. Finliret pågår och när du läser detta hoppas jag att den anses färdig nog att meddela Guinness World of Records om våra bedrifter. Vi hoppas att vi under tidigt 2023 kan deklarerat oss som världsrekordhållare.

JENNIE FORNEDAL

På den övre bilden reser de kniven för att se var de ska jobba vidare och för att få till formen.

På de två undre pågår arbetet och till vänster syns hur mycket virke som faktiskt fanns på det ämne som under hösten formats till en fin smörkniv.

På den högra bilden ser vi att Tommy och Niklas blir påbejade av en höstlovsledig pojke som tog på sig att sprida positiva tankar till slöjdarna vid kniven.

På bilderna syns Dan Enarsson, Bengt Elmwall, Niklas Eriksson och Tommy Lundström.

Foto Jennie F

Södermanlands hembygdsförbunds kansli

Jennie Fornedal, hembygdskonsulent
Adress Tolagsg 6, 611 31 Nyköping
Tel 073-140 33 75
E-post dymlingen@live.se

Bankgiro 619-1928
Swisha till 123 483 72 33
Hemsida
www.hembygd.se/sodermanland

Vi lyckades få vår förening att växa mycket

Vad roligt att så många är intresserade av hur vi gjorde för att ragga fler medlemmar till Härads hembygdsförening!

Det man inte ska glömma bort, är att folk uppskattar och har förväntningar på att det ska hända roliga saker i bygden även om man själv inte är med och bidrar till roligheterna mer än att man deltar som gäst. Det är därför viktigt att vi som förening talar om hur mycket gästernas deltagande faktiskt betyder och att de bidrar genom att delta!

Tala om att de behövs som medlemmar

Det vi i Härads hembygdsförening gjorde under pandemins första del var att starta samarbete med våra vänner i Härads bygdegårdsförening för att kunna stötta varandra i den svåra situation som vi och alla andra föreningar befann oss i.

Tillsammans gick vi ut med flygblad i alla brevlådor där vi informerade om att Härad faktiskt har TVÅ föreningar som ofta blandas ihop till en och samma. Vi talade om att vi behövde våra medlemmar för att kunna finnas kvar och fortsätta hitta på roligheter och samla ihop alla bygdebor.

För att göra det så enkelt som möjligt att kunna bli medlem i båda föreningarna gjorde vi så att betalningen av medlemsavgiften kunde göras till ett och samma konto.

Swish är verkligen att rekommendera att man som förening skaffar om man inte redan gjort det! Önskades medlemskap i endast en av föreningarna gjordes en notering av betalaren, om vilken förening man önskade gå med i. Detta resulterade i att båda föreningarna ökade stort i medlemsantal!

Vi vill hitta nya lösningar på problemen vi möter

I Härads hembygdsförening tycker vi om att ta risker och chans på att alla nya arrangemang vi hittar på ska falla besökarna i smaken, men mitt i en pandemi var vi tvungna att tänka på VILKA risker vi tog så vi inte utsatte någon för livsfara. Men istället för att

stänga ner och luta oss tillbaka så gassade vi på istället och försökte klura ut HUR vi skulle kunna utföra aktiviteter enligt alla pandemiregler och se till så våra besökare var trygga. Det resulterade i många utarrangemang, såsom en stillasittande midsommarafton på picknickfiltar där vi firade med avstånd men i alla fall till levande musik, höstmys med stor brasa, halloweenpromenader i små grupper i en utspökad skog, tipspromenader och glöggmingel i snöslask. Men vi gjorde det och vi märkte hur väl det uppskattades!

Med allt detta skrivet så passar vi på att önska er alla stort lycka till ert medlemsvärvande och framför allt:

VÅGA TESTA NYA SAKER!

MARIA ANDERSSON OCH
LAINE RAMHQVIST

På den övre bilden ser vi Maria och Laine bli intervjuade av Leif Jacobsson vid bygdegårdsförbundets årsmöte i april i år då de fick berätta om vad de hade gjort för att få så många medlemmar. Foto Göran Dahlberg. Ungefär 70 personer besökte utebion i Härad i augusti. Foto Maria Andersson. Bilden är fräckt stulen från föreningens Facebookgrupp som har samma namn som föreningen.

Sörmlandskampen

Besvara frågorna och avslöja svaret i den inramade rutan lodrätt. Maila in detta senast den 19 januari 2023 till dymlingen@live.se. Tre vinnare får varsin kalender med bilder från Hembygdens helg. Korsordet är konsturerat av Göran Dahlberg.

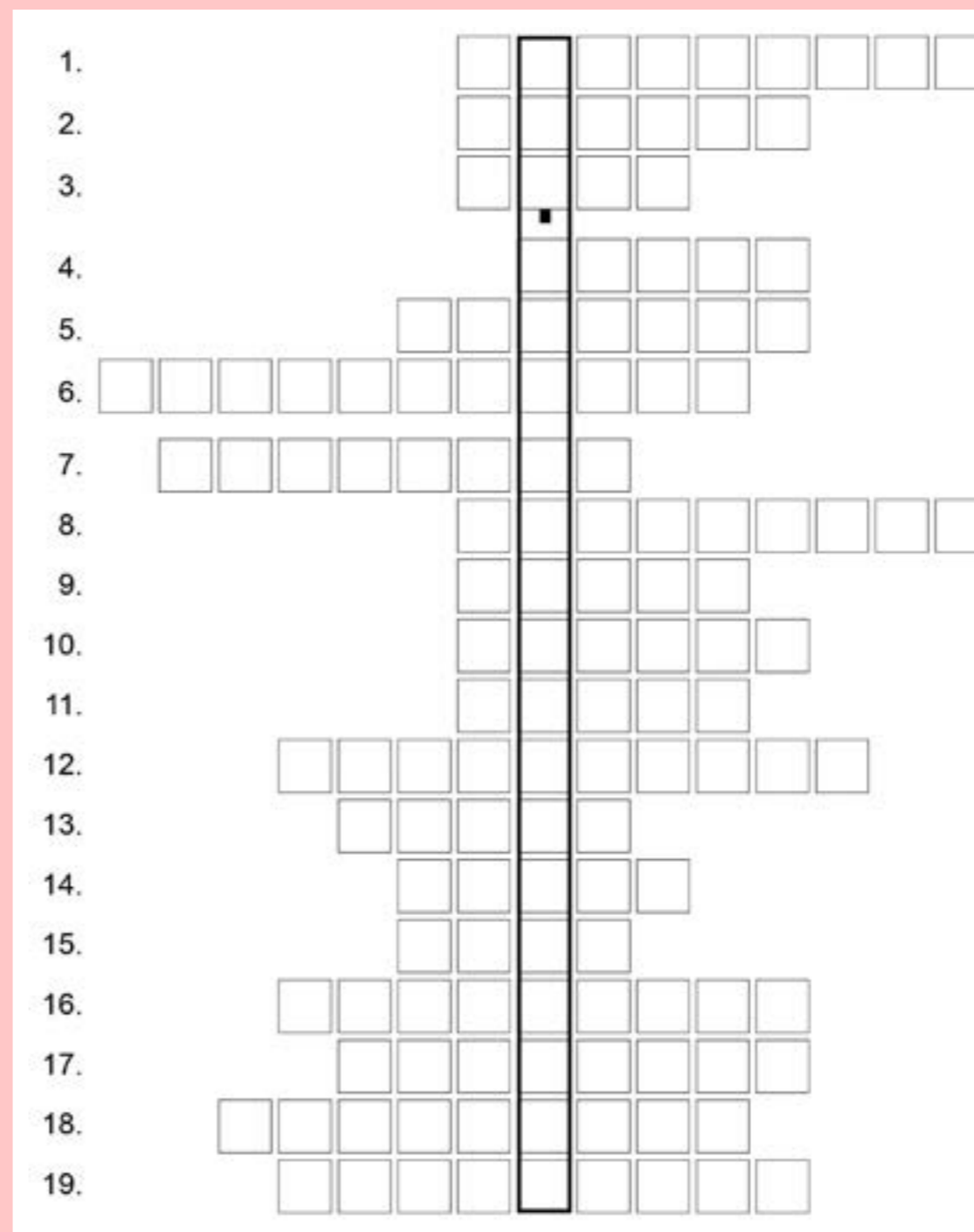
Landskapsfrågor

1. Gränssjö i väster
2. Samlingsplats för Tunabergare
3. Blom- och tablettstad

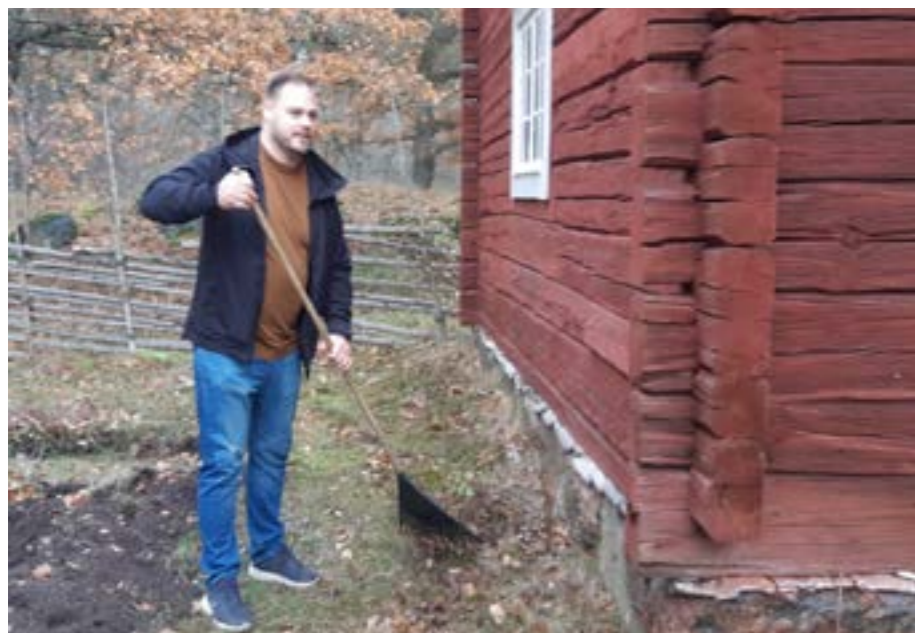
4. Ulf Peder...
5. Vit landskapsblomma
6. Stambaneknut
7. Stad med hus som slott
8. I handen nu
9. Malsjö
10. Landskapsfisk
11. Stadshelgon
12. Arrenderar kungen
13. Slott som stad men utan hamn
14. Står för dörren
15. Julmat på lut

16. Här valdes Gustav Vasa till kung
17. Landskapsinsekt
18. Hertig av Södermanland
19. Landskapsdjur

Från och med den första september i år har vi en ny medlemsförening Nya Sörmlandsgårdens vänner

När jag kommer till Sörmlandsgården på Djurgården i centrala Eskilstuna är Daniel Grandell på plats och räfsar löv. Förra helgen var det rent, nu är det fullt igen! Eklöv är inte lätta att göra av med, men det är många fina ekar runt gården. Odlingsrutorna som syns tydligt i hörnen mellan husgavlarna, inramade av gårdsgårdar, vill kommunen att vi tar bort eftersom de inte skötts. Vi får väl se om någon vill ta tag i dem, säger Daniel som är den nybildade föreningens ordförande. Men det är i slutändan kommunen som bestämmer om vi får odla, förklarar han.

Ett Sörmländskt Skansen

Det stora huset på Sörmlandsgården är från Grinda utanför Malmköping. Det Grinda där man idag gör glass. De andra byggnaderna runt gården kom-

mer i flesta fall från Eskiltunatrakten. Det är verkligen ett litet Skansen som finns på Djurgården.

Nya Sörmlandsgårdens vänner heter alltså den yngsta medlemsföreningen i Södermanlands hembygdsförbund. Det är en ny förening som tar över en gammal verksamhet. Somrarna har sedan länge varit fyllda med verksamhet på Sörmlandsgården. Flera av hembygdsföreningarna i Rekarnekretsen har aktiviteter där om somrarna, minst en helg varje sommar, och ibland två.

Det är mycket som är nytt för oss, berättar Daniel. Jag ringde säkert 200 samtal innan förra sommarens program var spikat. Sedan måste vi lära oss om STIM och kulturar-

Nedan ser vi Hagnestastugan och överst är Daniel Grandell i full fär med att räfsa löv.

rangemang. Vuxenskolan är en bra samarbetspart, de hjälper dessutom till när vi anlitar någon som inte har F-skattsedel.

Samarbete med stadsmuseet

Stadsmuseet har börjat engagera sig i Sörmlandsgården. Det är ju bra. Men nu vill de kontrollera många detaljer och mycket blir krångligt för oss när vi ska bedriva vår verksamhet, förklarar Daniel. De vill bygga museum och vill inte att vi använder rummen och föremålen. De vill skapa en miljö från en utvald period under 1800-talet.

Vi tittar runt i husen och här finns många spännande byggnadsdetaljer och föremål. Speciellt i Hagnestastugan som syns på bild nedan. I den gamla parstugan har det under året upptäckts mögel vilket kommunen nu åtgärdar. I ett hörn i stugan står en pampig trästaty av Erik J Andersson vars donation var den som lade grunden till Sörmlandsgården som öppnade 1924.

Så många möjligheter

Här finns idag alla förutsättningar till spännande verksamhet. Verksamhet som kan bli svår att genomföra om rummen ska klassas som museum och inte får beträdas.

Så spännande med en målning av huset från sin ursprungliga plats! För vilket hus som helst är det inte lätt att veta hur det såg ut runt huset för 150 år sedan.

Men kommer Stadsmuseet själva att ha öppet eller visa samlingarna som de har här? frågar jag när jag ser allt det som städats undan för att inte "störa museet" som antikvarierna nu skapar.

Nej, förklarar Daniel, det har de inte budget för. Vi kommer antagligen också att få mindre bidrag.

Vi tittar på skolorgeln, som man nu antagligen måste göra sig av med, som spelats på under vissa musikarrangemang under höstarna i den "gamla" Sörmlandsgårdens vänner. Vi får inte ha verksamhet inne längre, berättar Daniel och därmed kommer ju inte orgeln längre till nytta. Att orgeln inte får stå kvar är för att den inte tillhör rätt period och, förstås, miljö.

Är det sommaraktiviteterna som är syftet med er förening? frågar jag när vi står där ute på gården och ser de fina ytorna för sommarvarma aktiviteter.

Jo, det och att värna om gården och historia, berättar Daniel. Det är viktigt att ha med historien. Men vi är få aktiva. Om vi har djur här på sommaren behöver vi finnas på plats dygnet runt. Förra sommaren blev det tre veckor.

Hög närvaro i sommar

Det är inte många föreningar som bemannar sina hembygdsgrändar så intensivt och jag måste erkänna att jag är imponerad. Men för en ny förening är det inte lätt att hitta nya och aktiva medlemmar när man har den typen av tidskrävande verksamhet. Samtidigt dyker det någon gång upp en person som gillar att få hugga in och hjälpa till på gården vid aktiviteter. Vi kommer att behöva en ny sekreterare vid årsmötet. Och vi behöver en revisor till. Men det kanske finns någon läsare här i Eskiltunatrakten som kan hjälpa dem att hitta?

Vi vill ju att fler ska hitta hit. Och att fler yngre ska göra det också. Det är ju en fantastisk miljö. Även om Daniel själv tillhör gruppen "yngre" är det inte lätt att veta hur man ska nå fler besökare och aktiva.

Efter att fått säga "Hej" till gårdens ekorre och sett hans holk en bit bort säger vi "tack för idag" och Daniel återgår till att ta hand om kulturmiljön som Nya Sörmlandsgårdens vänner har valt att levandegöra. JENNIE FORNEDAL

Södermanlands soldatregister

Det Yngre indelningsverket infördes den 4 december 1682 och varade till 1901 då värnplikten istället infördes.

Idag sköter Anders Halldén soldatregistret för Södermanlands regemente och finns till hands för att hjälpa till och besvara frågor vid släktforskning rörande de indelta soldaterna för regementet. Anders, som är styrelsemedlem i Malmköpingsortens hembygdsförening, kan även svara på frågor och visa upp uniformer, materiel, vapen, fotografier, dokument mm. Han ansvarar även för Malmahedsmuseet där man kan boka guidning via honom.

Soldatregistret uppdateras en gång om året. Ibland får man rätta felaktiga uppgifter, men framförallt tillföra nya saker i registret. Registret som Anders förfogar över innehåller soldater, hustrur, barn, befäl, ryttare, grenadjärer, musiker, båtsmän, torp, bilder, brev, dokument och väldigt mycket mera. Mycket ny information kommer från släktforskare, dödsbon och från människor som donerar en massa material. Innan rättelser görs i registret så kollas uppgifterna upp så noga det bara går och det är ett tidsödande arbete.

Efterlyser dokumentation

Idag önskar Anders hjälp med att få in nytagna bilder på soldattorpen, (även ombygga) eller platsen där de en gång låg. Brev, dokument, bilder på soldater, hustrur och barn är av stort intresse. Det finns exempelvis många hembygdsföreningar som skrivit om torp och soldatöden som han gärna vill få hjälp med att få in. Även böcker som exempelvis Evert Wahlberg har skrivit och som kanske bara har blivit liggande är av intresse då de flesta exemplaren är slut i Malmköping men som efterfrågas av släktforskare.

Boka en föreläsning

Anders kan också bokas för föreläsningar om de indelta soldaterna, hur man släktforskar i soldatregistret och om hur man bevarar dokument, brev, bilder och negativ på rätt sätt för framtiden.

ANDERS HALLDÉN

Kontakta Anders på:
c/o Södermanlands soldatregister
Anders Halldén
Axnäs Lönnbacka
63520 Eskilstuna
hallden.anders@hotmail.com
Tel. 073 22 61 456

Ekeby-museet

Oj, va' mycke' grejer!

Så var det många som uttryckte sin förvåning när Ekeby-museet återinvigdes vid Tystberga Hembygdsstuga den 1 oktober 2017.

I ett litet hus vid Ekeby gård hade Valborg Eriksson inrett ett museum genom att ta hand om och där placera redskap och verktyg som använts vid hemgården. Sedan hon avlidit blev gårdsmuseet stående några år tills gårdens nya ägare ville använda utrymmet. Arvtagarna, brorsbarnen Christina Berghult och Hillevi Eriksson, hade ingen möjlighet att ta hand om samlingen utan överlät det mesta till Tystberga hembygdsförening i slutet av år 2005. Några personliga saker med särskilda minnen behöll de men större delen fick föreningen överta mot löfte att bevara samlingen väl. För ändamålet inreddes ett rum i uthuset vid Hembygdsstugan till pigkammare och bredvidliggande utrymme fick bli redskapsbod.

Förteckning

Valborg hade förtecknat och numrerat 341 olika föremål med namn eller benämning och i många fall med särskilda kommentarer vad gäller historik och ursprung. Tyvärr hade en del saker skilts från sina nummerlappar när samlingen efter mer än ett decennium skulle ordnas upp. Då konstaterade också att några föremål saknas. Efter en del gissningar och funderingar har större delen av samlingen nu fått tillbaka sina nummer men några frågetecken kan återstå. Foton av föremålen har samlats i en pärm i Hembygdsstugan. Dessa foton tillsammans med Valborgs uppgifter och kommentarer har förts in i ett dataregister. Med tanke på viss osäkerhet vad gäller uppgifterna får besökare gärna kommentera och påtala de uppgifter som är fel- eller tvivelaktiga. Många redskap och verktyg kan också ha flera namn.

370 föremål

Samlingarna fotograferades innan de flyttades. På sådana foton har konstaterats att flera föremål finns på fotografierna än i Valborgs förteckning. Sådana föremål har också tagits med efter gissningar och viss kunskap om benämning. Här finns ännu större möjlighet till rättelser. Med dessa tillägg uppgår nu samlingen till 370 föremål.

Museet återinvigdes genom klippning av ett blågult band av Hillevi Eriksson, en av arvtagarna och föreningens ordförande vid överlämnandet Barbro Rundström. Då kunde konstateras att alla föremålen fått lappar med nummer och uppgifter om benämning och noterade kommentarer.

Utställning

Pigkammaren innehåller nu sådant vi kunnat tänka oss att finna i ett litet bostadsrum för ungefär 100 år sedan. I redskapsboden har föremålen i möj-

ligaste mån ordnats efter användningsområde, t ex hushåll, åkerbruk, snickeri, djurhållning, textiltbearbetning, jakt m m. Utställningen är normalt öppen vid evenemang men kan visas efter överenskommelse.

Fortsättning

Genom åren har medlemmar och dödsbon välvilligt skänkt föremål till föreningen. En förteckning med numrering gjordes 1999. Många gåvor har också noterats i styrelseprotokoll. Allt detta har förts in i samma dataregister som för Ekeby-museet varvid noterats unikt nummer och i möjligaste mån givare, datum, benämning, anmärkning och foto, även största mått för de som bara ser ett foto. I registret kan man göra utskrifter med sorteringar

och sökningar på det mesta av det som registrerats. Med gemensamt register kan man t ex söka "bila" och få upp alla sådana yxor som registrerats, både i Ekeby-museet och övrigt.

Under de första åren noterades inte särskilt mycket om gåvorna för "det kommer man ju ihåg". Det har förstås försvårat registreringen sedan man glömt.

Museer använder registerprogram som kan vara onödigt omfattande för en hembygdsförening. Det registerprogram jag använt i många år är FileMaker Pro Advanced. Det kan i början verka komplicerat men ger många möjligheter. Efter flera års användning har det blivit en favorit som jag använt för att göra fotoregister, medlemsregister, artikelregister förutom föremålsregis-

ter. Det finns att köpa för några tusenlappar och ska kunna användas för publicering på nätet. Så långt har dock inte jag kommit ännu.

Framtid

En sak att tänka på är datorprogrammets varaktighet. Plötsligt kan något inte längre saluföras eller sluta fungera. Därför är det viktigt att kunna exportera registrerat till annat format. Från mitt program kan man exportera poster i Excel-format och tab- eller kommaformat som lättare kan importeras till andra program. Excel är ett mångsidigt program som förväntas användas lång tid framöver och är allmänt känt, även för register.

GÖRAN DAHLBERG

På bilderna ser vi redskapsboden till vänster och pigkammaren här till höger. Under pigkammaren ser vi Barbro Rundström och Hillevi Eriksson klippa bandet vid återinvigningen. Och precis under denna text syns ett exempel på märkning i föremålsregistret

Skenande elpriser

Hur kan vi minska elförbrukningen på ett skadeförebyggande sätt?

Skenande elpriser sätter hela samhället på prov. Har ni gjort vad som krävs för att skydda er mot både skyhöga elräkningar och isproppar i vinter?

Håll 15 °C

Ett försäkringsvillkor

Vid köldknäppar riskerar vattenledningar att frysa sönder och när det sedan blir mildare väder sprutar vattnet fritt i byggnaden. Med minst 15 °C underhållsvärme är marginalerna på er sida vid strömbrott och köldknäppar. Detta är också en säkerhetsföreskrift i Hembygdsförsäkringen.

Vad händer annars?

Drabbas ni av en vattenskada i en byggnad med vatten i ledningarna som inte håller 15 °C i underhållsvärme kan ersättningen minska eller helt utebli. Alternativet är att kallställa hembygdsgården hela eller delar av vintern men då måste vattnet tömmas på korrekt vis.

Gör så här

- Håll 15 °C underhållsvärme. Installera temperaturlarm (Kostnad: 700-1 000 kr) som varnar via sms om temperaturen sjunker eller ännu hellre vattenfelsbrytare som bryter vattnet (5 000 kr efter investeringsbidrag från Hembygdsförsäkringen).
- Dra för gardiner och persienner så hålls värmen enklare kvar i huset. Låt innerdörrar och disk-bänkskåp stå öppna för att främja luftcirkulationen.
- Kontrollera särskilt hur välisolerade rören är i källaren, vindstrymmen och längs bottenväningens ytterväggar. Tilläggsisolering och tätning av dörrar och fönster kan behövas. - Planera för veckovis tillsyn.

Under 15 °C

Kallställ korrekt

Om föreningen inte kan eller vill hålla 15 °C i underhållsvärme under vintern är det viktigt att vinterstänga korrekt. Flera är föreningarna som tror sig ha tömt vattenledningarna men som ändå drabbas av vattenskada under vintern.

Gör så här

- Börja med att stänga av vattnet.
- Kontrollera att vattenavstängningen håller tätt / inte står och droppar någonstans.
- Tappa ur vattnet i varmvattenberedare (stängs sedan av), pumpar, vattenhydroforer, termostatblandare och annan utrustning.
- Öppna alla kranar, även kran utomhus, och spola toaletten så att vattencisternen blir tom.
- Håll miljövänlig frostskyddsvätska i vattenlås, golvbrunn, tvättställ, wc och diskho.
- Öppna samtliga luftventiler. Öppna upp innerdörrar och skåp under diskho.
- Ta bort vattenslang och snabbkoppling från utomhuskran.
- Planera för veckovis tillsyn. Ju längre tid det tar innan en skada upptäcks, desto värre blir skadan.

Om rören ändå fryser?

Isproppar kan till en början fungera som tätning i rören och man märker kanske inte att något är fel förrän isen smälter och vattnet rinner eller sprutar ut. Öppna kranen försiktigt och lyssna. Om det finns en läcka susar det i ledningen när det blir tryck. Stäng genast av vattnet och kontakta VVS-firma.

Brandskyddsstund har guld i mund.

Vad kan vara mer nöjesfullt än att träffa kulturarvet från att brinna upp? Kom igång redan idag! Ladda ner den nya handboken i systematisk brandskyddsarbete: säkerhetsingångar.se/dokument/brand i 10 minuters tid.

Hembygdsförbundet | 0200-22 00 55 | forsaking@hembygdsforbundet.se

Själv är bäste förebyggare.

Ingen annan kommer heller att göra jobbet åt er. Ansvar. Att rikla kulturarvet från att brinna upp. Kom igång redan idag! Ladda ner den nya handboken i systematisk brandskyddsarbete: säkerhetsingångar.se/dokument/brand i 10 minuters tid.

Hembygdsförbundet | 0200-22 00 55 | forsaking@hembygdsforbundet.se

Ny kontaktperson för Hembygdsförsäkringen

Hans Eriksson är ny Försäkringsansvarig i Sörmland. Hans är verksam i Näshulta hembygdsförening och har en yrkesbakgrund som brandingenjör och har som sådan jobbat mycket med riskhantering och skadeförebyggande arbete.

Hans kommer att fortsätta Kenth Sanbergs tidigare arbete med grundläggande frågor om Hembygdsförsäkringen men kommer också kunna bidra med råd kring skadeförebyggande arbete i byggnader och bland samlingarna.

Hans medskick i denna korta presentation är:

I dessa dyrtider är det viktigt att tänka på hur samlingarna förvaras. Vissa delar av samlingarna är extra riskabla att förvara under 15 grader. Det gäller att ha regelbunden tillsyn där man väljer att kallställa sina lokaler.

Kontakta Hans via mail eriksson_svalbo@hotmail.com

Försäkringskansliet sköter skaderegleringar och svarar på hur ni faktiskt är försäkrade och vad som gäller just er.

Fortsättning från föregående sida

Lågdelar

Lågdelar kallas de delar av vattenledningarna som är belägna lägre än den lägsta belägna kranen. När man stänger av inkommande vatten och öppnar samtliga kranar så kommer det i dessa delar fortsatt finnas vatten och därmed en frysrisk. Genom att blåsa in luft i rören med en kompressor får man ut precis allt vatten ur ledningarna, även i lågdelarna. Att tilläggsisolera dessa lågdelar är ett annat alternativ.

Huvudvattenkranen

Om huvudvattenkranen inte håller tätt kommer det efter att ni tömt systemet sakta fyllas på nytt vatten i ledningarna. Enskilda droppar blir på bara ett dygn cirka 55 liter vatten så under en vinter kan ledningarna bli helt fyllda igen. Kontrollera om huvudvattenkranen håller tätt genom att läsa av vattenförbrukningen precis efter tömning samt

efter en vecka. Har vatten förbrukats så håller huvudvattenkranen ej tätt och bör bytas ut av rörmokare.

Kyl och frys

Särskilt äldre kylar och frysar drar mycket ström och bör tömmas och stängas av om föreningensgård inte används under en längre period. Stäng av, töm, torka ur, frosta av och se till att dörrarna hålls öppna så det ej börjar lukta.

Passa på att dra fram och dammsug bakom kyl och frys då damm gör att vitvarorna måste arbeta hårdare för att hålla temperaturen låg och därmed spara energi. Se till att sladdarna är utdragna innan ni dammsuger.

Elmätaren

Stäng av elen i elcentral eller proppskåp men se till att elmätaren fortfarande är påslagen och strömsatt, annars kommer elbolaget höra av sig för att se till att mätvärden fortsatt rapporteras.

Alternativ uppvärmning?

Se upp med att elda för hårt och för snabbt i en utkyld skorsten då denna kan spricka och byggnaden ta eld. Kontrollera temperaturen med en rökgas-termometer. Skorstenar är normalt godkända för max 450 °C.

Bevarandeklimat

Ljus, temperatur och relativ luftfuktighet har stor påverkan på kulturarvsbyggnader och föremål. En liten förändring i temperatur kan orsaka stor förändring i relativ luftfuktighet.

För hög luftfuktighet kan i sin tur orsaka skador såsom korrosion och mögel och påskynda kemiska nedbrytningsprocesser. För låg luftfuktighet kan orsaka sprickor i material såsom läder och trä. Växlingar mellan fuktigt och torrt kan orsaka spänningar som kan leda till sprickbildning.

En avvägning måste göras mellan största möjliga bevarande, tillgänglighet, bekvämlighet för besökare samt energianvändning ur hållbarhetssynpunkt och beroende av ekonomiska förutsättningar.

Luftfuktighet kan mätas med ett handhållet mätinstrument. Kontrollera med kyrkor och museum i närheten om dessa har tips, råd eller möjlighet att låna ut mätinstrument.

Ta del av fler skadeförebyggande tips på hembygd.se/hembygdsforsakingen. Hos energimyndigheten.se hittar du mängder av smarta tips på hur ni minskar elförbrukningen i hembygds-gården – liksom i ditt eget hem.

Kontakta försäkringskansliet:
forsaking@hembygdsforbundet.se,
0200-22 00 55

Föreningsföryngring, vad handlar det egentligen om?

“Vi måste få fler att engagera sig”, “vi måste få med fler unga”.

Låter citaten bekanta? Sannolikheten är stor då det är ord som uttryckts i de flesta föreningssammanhang sedan en lång tid tillbaka. Föreningsföryngring har varit på tapeten länge. Inom hembygdsrörelsen börjades det prata om föryngringsarbete redan för femtio år sedan, och nu lanseras en metod för att arbeta med det.

Metoden är sprungen ur föryngringsprojektet *Så blir vi yngre!* som vi i Heimbygda, Jämtland Härjedalens hembygdsförbund, drog igång 2015. Ett projekt som till en början handlade om att få fler barn och unga till hembygdsrörelsen men som kom att landa i något helt annat, nämligen vad föryngringsföryngring i själva verket handlar om.

Så blir vi yngre - eller?

Arbetet inleddes med ett omfattande förankringsarbete med besök hos nästan alla föreningar för att kartlägga hur arbetet med barn och unga och hur föreningarna såg ut. När kartläggningen var klar framträdde en väldigt tydlig bild: det var inte brist på aktiviteter och verksamheter för barn och unga som var problemet, utan att föreningarna inte lyckades nå de önskade målgrupperna och få dem att känna sig välkomna till eller nyfikna på föreningen.

Det handlade alltså inte om att skapa mer aktivitet för barn och unga utan om att förstå varför vi inte lyckades nå dem. Och för att jobba med det var vi tvungna att börja rannsaka oss själva.

Så vi ställde om fokus och riktade det i stället in mot oss själva för att förstå vad som behövde förändras. Detta blev ett djupgående processarbete, där vi gick igenom allt från grunderna till vårt engagemang och syftet med våra föreningar till varför den ideella kulturarvsrörelsen är viktig för hållbar utveckling.

Vi jobbade med frågeställningar som vad spelar hembygdsföreningen för roll för samtiden och för samhället? Varför ska man engagera sig? Vad har vi att ge till andra och, kanske den viktigaste, varför är det roligt att vara med?

För till syvende och sist är det ju så enkelt att där människor har roligt, där vill man vara med.

Och under denna process började det hända saker. Deltagarna blev stärkta och bekräftade i varför de engagerade sig och varför föreningslivet är viktigt för hela samhället. De fick en ny stolthet över sitt engagemang som gjorde det lättare att berätta om sin förening på ett nytt sätt, och hembygdsrörelsen började synas aktivt i nya arenor och forum. Det var också tydligt att många tyckte att själva processarbetet i sig var väldigt roligt och givande. Och sakta men säkert så började nya människor att upptäcka hembygdsrörelsen och efter ett par år började vi se en betydligt mer åldersblandad hembygdsrörelse.

Med andra ord blev denna förändringsprocess en metod som stärkte och utvecklade rörelsen vilket gjorde att vi började nå och bli intressanta för fler målgrupper. En förändringsprocess för att nå föryngring helt enkelt.

Så det är vad vi menar att föryngringsföryngring handlar om, ett inre förändringsarbete av vår rörelse för att öppna upp den för fler. Det är ingen quick fix utan det är ett arbete som kräver tid, som ställer oss inför nya situationer och frågeställningar och sannolikt skakar om oss lite i grunden, men som kan ge oss en mer levande och livskraftig rörelse och där vi kommer kunna ha väldigt roligt efter vägen.

Sedan 2020 har vi haft ett uppdrag för Sveriges hembygdsförbund att sprida resultaten av *Så blir vi yngre!* och som del i det har vi nu tagit fram en metodbeskrivning av ”Heimbygda-metoden” som kommer att lanseras i slutet av hösten.

Metoden omfattar en metodhandledning att jobba i studiecirkel kring, en verktyglåda med praktiska tips och en fördjupning i tankarna bakom, och går även väl att kombinera med medlemsvärvningsguiden *Så blir vi fler* som finns att beställa från Sveriges Hembygdsförbund. Om du tycker att detta låter intressant och vill veta mer så kontakta din konsulent eller läs mer på hemsidan för *Så blir vi yngre*.

Och kom ihåg: Alla vill ha förändring, men vem är beredd att förändra sig?

KRISTINA ERNEHED, PROJEKTLEDARE
SÅ BLIR VI YNGRE

Sörmländska mungigor i museisamlingarna

Mungigan är ett relativt okänt och sällan brukat instrument inom sörmländsk folkmusik idag, men fram till början av 1900-talet var mungigan ganska vanlig, varefter traditionen sakta tynade bort. Tre låtar med Gustav Svalberg från Eskilstuna hann lyckligtvis spelas in under en spelmansstämma på Skansen 1920. Det är tyvärr också vår enda dokumentation av låttraditionen och speltekniken. Vad man spelade och hur man spelade är i övrigt höljt i ett töcken. Speltekniskt finns det alltså endast fragment kvar att bygga på. För att ta reda på mer om spelteknik och hur det kan ha låtit är själva instrumenten en källa som kanske kan ge kompletterande svar. Jag skriver för tillfället en artikel till Journal of the International Jew's Harp Society om mungigans historia i Sverige. Studien ska presentera en ingående överblick över mungigans förekomst och speltradition inom dagens svenska gränser.

Om någon läsare har ytterligare information om mungigespelet i Sörmland tar jag tacksamt emot alla tips. Kanske finns det fler exemplar i någons privata ägo? Jag skulle i så fall vara mycket intresserad av att få veta mer om instrumentet. Främst gäller det då mungigor äldre än 1960-tal. Kanske är någon mungiga till och med spelbar. Det skulle i så fall kunna ge intressant svar om vilken kvalitet de besitter, om de är finstämda eller grova, eller vilken tonart de är stämda i; vilket skulle kunna säga något om spelteknik och repertoar inom den då ännu levande speltraditionen.

KLAS WIKSTRÖM AF EDHOLM
klas.af.edholm@gmail.com
www.mungigegrejer.com

Mungiga från ca 1910-talet på Sörmlands museum.
Foto: Klas Wikström af Edholm.

Save the date!

Hur kan den sörmländska hembygdsrörelsen arbeta med

Natur- och miljöfrågor lokalt och regionalt?

Inspirationsdag den 4 februari Säfstaholms slott i Vingåker Kl 11-16. Program kommer inom kort på hemsidan.

Denna dag blir ett tillfälle för alla som förstår potentialen i detta att samlas och tillsammans undersöka möjligheterna som finns inom området. Det handlar om framtiden, men vi tar hembygdens historia till hjälp för att bygga en bro mellan dåtid via nutid mot framtiden, som det faktiskt står i hembygdsrörelsens vision.

Vi minns Inger Gustafsson

27 oktober skulle vara då hon somnade in för sista gången. I december skulle hon fyllt 70. Fredagen den 13 januari sker begravningen.

På bilden här är hon uppklädd för hembygdsfest i Stenkvistadräkten. Inger gillade när det hände grejor och hon kunde hugga in och bidra med sin alltid lika stora energi. Hon var inte rädd för att ställa frågor och bidra med sina synpunkter.

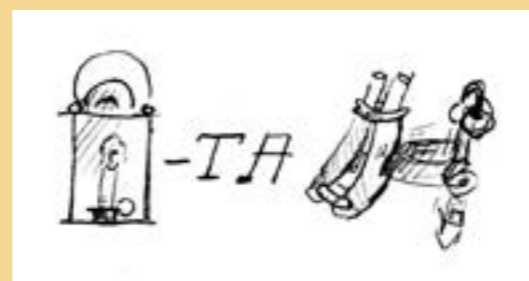
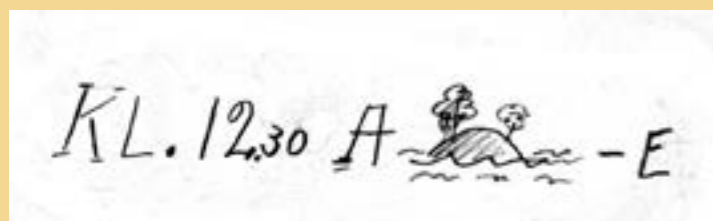
Förutom ledamot i Södemanlands hembygdsförbunds styrelse och Dymlingens redaktionskommitté var hon ordförande i Ärla-Stenkvista hembygdsförening.

Våra tankar är nu med hennes dotter och barnbarn. Vi boppas Inger äntligen för den frid hon sökte i livet.

/Kamraterna i styrelsen och redaktionskommittén

Sista gången med Ell-sons rebusar

Lite längre bort

Rätt svar skickas till dymlingen@live.se eller till Södermanlands hembygdsförbund, Tolagsgatan 6, 611 31 Nyköping

Den 15 januari 2023 drar vi två vinnare

Rätt svar i Dymlingen nr 3: Sala, Lindesberg, Vadstena och Avesta. **Vinnare** denna gång är Jan Eriksson och Inger Johansson. Vi önskar vinnarna lycka till med skrapandet!

Hembygd.se – vårt fönster mot världen

Vi märker att många föreningar slutat att aktivt använda sin hemsida under pandemin. Men nu börjar verkligheten bli som vanligt igen och det är läge att komma fram till vad just er förening skall använda sin hemsida till framöver.

Aktiviteter och besöksmål

Kalendariet är ett gemensamt kalendariet för alla som använder Hembygd.se och ett utmärkt sätt att marknadsföra sina aktiviteter och besöksmål. Det är värt besväret när ni gör det bra. Det är via kalendariet vi marknadsför hembygdsrörelsens verksamhet och bara det som är med där kommer med i de större insatserna.

Våga vara lata!

Skriv ert program i en textfil, som t ex Word, och klipp och klistra sedan informationen in i kalendarierna på hemsidan, er kommun, facebookevenemang och andra ställen ni använder. Då går det betydligt enklare än om någon stackare ska sitta och skriva om all text varje gång.

Var lat genom att jobba smart, inte genom att ignorera uppgiften!

Använd förstasidan på hemsidan

Nyheter och sådant som ni vill att besökarna av er sida ska läsa lägger ni på första sidan. Förvänta er inte att man letar efter information inne i meny.

Sociala media har gjort att man idag är van att få informationen serverad, så gör det hela tiden enkelt att hitta. Välj också era bilder med omsorg.

Använd hemsidan och Utforska platsen som ert referensbibliotek när ni sprider information i andra kanaler så som ex på Facebook.

Sveriges Hembygdsförbund håller fortfarande i kurser för att komma igång, men om ni vill diskutera mer om hur man kan använda hemsidan kan vi ha en sådan träff i Sörmland. Hör av er i så fall och tala om vad ni vill diskutera så vi kan planera en lämplig träff på en lämplig plats. JENNIE FORNEDAL

På mitt sätt sett

Traditioner

Livet är fullt av traditioner, från dagligen till årsvis. För mig börjar varje dag med frukost, likadan varje dag, serverad av mig, ”novisen vid spisen”. Orsak till likformigheten kan vara brist på fantasi så tidigt på dagen. Efter frukost följer förmiddagsfika, lunch, eftermiddagsfika och middag, kanske också kvällsmacka. Matordningen kan ha grund i uppväxten på en bondgård. Där förekom dock ingen lunch utan måltiden mitt på dagen hette middag och kvällsmålet ”kvällsmat”. Då fanns inte heller ”fika” utan kallades ”kaffedags”.

Våra barnbarn har uppskattat vår tradition med både för- och eftermiddagsfika. Något på väg att försvinna? I stället ser vi kaffemuggar i händerna på folk i farten vid alla tider och på alla ställen. För mig var det inte kaffet som lockade mest utan pausen i arbetet. Särskilt välkommen var rasten vid höskörden när kaffe och saft serverades på en ”släpa” i skuggan av hässjan.

Medelålders

Av veckans dagar är måndagen minst uppskattad. Optimisten ser varje avveckad vardag som ett steg närmare helgen medan pessimisten tycker fredagen är skrämmande nära måndag. Gränsen mellan ungdom och medelålder kan definieras som skillnad i trötthet, ungdomar som mest efter helgen och medelålders i slutet av arbetsveckan. När du börjar bli piggare måndagsmornar har du blivit medelålders.

I nyårsnatten skulle man förr gå ut, skjuta med bössor och förutspå nya året. Numera har skjutandet ersatts

med raketer och siandet med nyårslöften. Dessa brukar brytas efter några dagar och kan därmed upprepas nästa nyår, också en tradition. Trettondagen och fastan passeras obemärkt med undantag för någon trettondagsbal eller ett fasteprogram efter rikliga julbord.

Förr uppskattades inte påsken av ungdomar. Särskilt ledsam var långfredagen som jag i ungdomen trodde hade fått sitt namn av att den var så tråkigt lång. Bio, dans och restauranger var stängda. Nu firar vi påsken med målade ägg, äggpickning och barnbarn som påskkärringar. Pingsten blev mindre uppskattad när annandagen blev vardag. Som tröst fick vi i stället 6 juni som röd dag.

Regnskurar

Nästa högtid med traditioner är midsommar. Då ska man maja en stång, resa och dansa runt den. Vädret är traditionsenligt varierande med regnskur sedan man dukat för måltid utomhus. Man hinner dock inte mer än inomhus förrän solen skiner igen. En tidigare(?) tradition var att flickor skulle plocka sju sorters blommor och lägga under huvudkudden under midsommarnatten för att drömma om sin tillkommande. Valfrid Lindeman (Hasse Alfredssons revyfigur) lade i stället sju flickor under kudden och drömde förstas då om en blomma.

Mikaelidagen/Mickelsmäss firas 29 september. Anledningen lär vara att förr fick man då tända ljus inomhus, boskapen tagits in och skörden bärgats, detta som grund för dagens höstmarknader. Allhelgonahelgen har börjat fi-

ras med utskurna pumpor och skräck. Mest skrämmande är kostnaderna för alla skräcktillbehör och har inte gillats av oss äldre, särskilt inte efter att ha utsatts för ”Bus eller godis” och saknat godis hemma. Hur kan detta kopplas samman med traditionen att tända ljus för våra nära och kära bortgångna. Från tända till skrämna?

Lucia uppmärksammas som minne av ett helgon från Sicilien, troligen mörkhårig men vi vill helst att en ”ljus-hårig” gestalt väcker oss med kaffe på sängen. Julen är helgen med mest traditioner, från julgran till skinka, lutfisk och risgrynsgröt med mandel i. Seden med julklappar har medfört en annan tradition, nämligen mellandagsrea och byte av julklappar.

Bakgrunder

Många traditioner har med annat än kristendomen att göra även om man försökt med sammankopplingar. Påsken med ägg firades när hönsen började värpa mera. Midsommar uppmärksammades för att då var det mitt i sommaren som namnet antyder. Julen kunde firas när slakten för vinterns förråd var avklarad. Nyår firades när vi behövde byta almanacka.

Högtiderna är ofta sammankopplade med mat, såsom lutfisk med julen. Men oavsett högtid firar vi oftast med sill, äggghalvor, prinskorvar, köttbullar och en liten snaps.

Det vi gillar har vi gjort till tradition. Hellre tryggt än nytt!

GÖRAN DAHLBERG

Begränsad eftersändning.
Vid definitiv eftersändning återsänds
försändelsen med nya adressen på baksidan

Avsändare: Linderoths tryckeri
Box 144, 643 22 Vingåker

Returadress: Södermanlands hembygdsförbund
Tolagsgatan 6, 611 31 Nyköping

Hembygdsrörelsens roll i utvecklingen av en hållbar framtid

Goda exempel i Sörmland

Några hembygdsföreningar i Sörmland har redan satt igång, både Vingåker och Oxelösund har påbörjat sitt hållbarhetsarbete.

I Vingåker är hembygdsföreningen aktiv part i ett projekt, Hembygd, hållbarhet, mångfald och miljö, tillsammans med Naturskyddsföreningen, Studieförbundet och Vingåkers kommun. Projektet tar sin utgångspunkt i de 17

globala målen i Agenda 2030 under devisen *Tillsammans i det lilla för det stora* och en bärande grundtanke är även att samverka i sig är en viktig hållbarhetsfaktor.

Även i Oxelösunds hembygdsförening arbetar man aktivt med hållbarhet, klimat och biologisk mångfald. Med olika aktiviteter vill man vårda och beskriva bygdens kultur och miljö för att skapa gemenskap, trygghet och identitet i en levande hembygd öppen för alla.

Tänk om fler föreningar kunde kliva fram och visa vad vi kan göra tillsammans, lokalt och regionalt! Målen är breda och kan brytas ned så att varje förening kan arbeta efter sina egna förutsättningar och ambitionsnivå.

Vi utmanar alla hembygdsföreningar i Sörmland att under 2023 ta fram en plan för hur arbetet för en hållbar utveckling kan bedrivas. Lycka till!

BARBRO SVANSTRÖM, HÄLLBYBRUNNS HBF
MAIT WALDERLO, VÄSTRA VINGÅKERS HBF

Vi rör framåt medan vi tittar bakåt

Så förklarar Barbro Swanström hur hembygdsföreningarna har en viktig roll i utvecklingen av morgondagens sambälle. Genom att lära av historien kan vi bygga en hållbar framtid för alla i hembygden.

Vi kanske inte tänker på det men grunden för hembygdsrörelsen har alltid varit hållbarhet från olika perspektiv. Att skydda och vårda landskap och odlingar, byggnader, hantverks- och mattraditioner är ju i högsta grad exempel på föreningarnas hållbarhetsarbete.

Vi ska fortsätta så, men fokusera ännu mer på vår folkbildande roll. Vi kan bli ännu bättre på att delta i samhällsdebatten kring de brinnande aktuella frågorna om en hållbar framtid och de globala målen i Agenda 2030. Våra kunskaper och erfarenheter är värdefulla och kan tas tillvara på ett nytt sätt. Ett tydligare fokus på dagsaktuella frågor kan också locka fler medlemmar och sudda bort den ”museistämpel” som i vissa fall sitter på hembygdsrörelsen.

FNs Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling

Agenda 2030 innehåller 17 mål och Sveriges Hembygdsförbund har valt att prioritera 8 av dem för att bidra till att målen nås.

3. God hälsa och välbefinnande
5. Jämställdhet
10. Minskad ojämlikhet
11. Hållbara städer och samhällen
12. Hållbar konsumtion och produktion
13. Bekämpa klimatförändringarna
15. Ekosystem och biologisk mångfald
16. Fredliga och inkluderande samhällen

Inspirationsdag den 4 februari. Se sid 13 och hemsidan